

دانشگاه اصفهان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث

نقش قرائات در اختلاف ترجمه های فارسی قرآن

(از آغاز جزء ۲۶ تا پایان جزء ۳۰)

استاد راهنما:

دکتر محمد رضا ستوده نیا

استاد مشاور:

دکتر سید محمد رضا ابن الرسول

پژوهشگر:

مجید کفعمی

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات و
تحقیق این پایان نامه متعلق به دانشگاه اصفهان
است

دانشگاه اصفهان
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه علوم قرآن و حدیث

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته علوم قرآن و حدیث
مجید کفعمی

تحت عنوان

نقش قرائات در اختلاف ترجمه های فارسی قرآن (جزء ۳۰-۲۶)

در تاریخ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با درجه به تصویب نهایی رسید.

۱- استاد راهنمای پایان نامه دکتر محمد رضا ستوده نیا با مرتبه علمی استادیار امضا

۲- استاد مشاور پایان نامه دکتر سید محمد رضا ابن الرسول با مرتبه علمی استادیار امضا

۳- استاد داور داخل پایان نامه دکتر محمد رضا حاج اسماعیلی با مرتبه علمی دانشیارامضا

۴- استاد داور خارج پایان نامه دکتر رضا سلیمان زاده نجفی با مرتبه علمی استاد یارامضا

امضای مدیرگروه

تقدیم به کسانی که می توانند این پژوهش در فرآیند ترجمه قرآن برایشان تأثیرگذار باشد.

ترجمه روان و روشن قرآن، مقدمه ورود به معارف قرآن است. به کمک ترجمه قرآن، مراجعه به تفاسیر فارسی، شرح آیات و تفسیر اجمالی آن به آسانی درک می شود. اقبال روز افزون به قرآن کریم در قالب اهتمام به ترجمه و مفاهیم آیات آن و عظمت و جاودانگی قرآن و نیز انطباق معارف آن با عقل و فطرت بشریایجاب می کند ترجمه قرآن در یک سبک و شیوه خلاصه نگردد و در هر عصری با شیوه ای زیباتر و بیانی روزآمدتر و در عین حال برخوردار از صحت بیشتر به جامعه عرضه گردد. با وجود منافع و پیشرفت هایی که تعدد ترجمه های قرآن در پی دارد و این که هر کدام از مترجمان ارجمند از سر خیرخواهی و به قصد خدمت به قرآن به این امر خطیر دست یازیده اند ولی اختلاف در ترجمه انکارناپذیر است. بازگشت اختلاف در ترجمه ها علل و عوامل متعددی دارد، از جمله این عوامل می توان به نگرشهای ادبی مختلف بر ساختار نحوی یا بلاغی جملات، آرای تفسیری، اختلاف در مسائل کلامی، اختلاف در قرائت آیه و غفلهای مترجمان اشاره کرد. آن چه در این رساله مورد توجه قرار گرفته، نقد ناهماهنگی ترجمه های فارسی قرآن با توجه به اختلاف قرائات است. فرضیه ای که مطرح شده این است که اختلاف قرائات بر اختلاف در ترجمه های فارسی اثر دارد. آن چه پس از شناسایی تک تک آیات دارای اختلاف قرائت و بررسی تأثیر این اختلاف قرائت در ترجمه های فارسی (بررسی حدود ۵۰ ترجمه ها) که ۱۰ ترجمه از آنها انتخاب و از جزء ۲۶ شروع و تا پایان جزء ۳۰ به دست آمده در قالب ۸ فصل ارائه گردیده است. فصل اول: کلیات، فصل دوم مربوط به بررسی اختلافات نحوی، فصل سوم مربوط به اسامی جمع و مفرد، فصل چهارم مربوط به افعال غایب و مخاطب، فصل پنجم افعال غایب و متکلم مع الغیر، فصل ششم مربوط به جملات خبری و پرسشی، فصل هفتم مربوط به موارد متفرقه در اختلاف قرائات است که در فصول قبل جای نمی گرفتو در فصل هشتم مربوط به اختلاف قرائات است که در ترجمه فارسی اثر نگذاشته است، و در نهایت به نتیجه گیری از فصول مذکور پرداخته می شود.

کلید واژه: قرآن، ترجمه قرآن به فارسی، اختلاف قرائات

فهرست

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

- ۱-۱- تبیین مسئله پژوهشی و اهمیت آن..... ۱
- ۲-۱- پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق..... ۲
- ۳-۱- کلید واژه..... ۲
- ۴-۱- اهمیت و ارزش تحقیق..... ۳
- ۵-۱- فرضیه ها یا سؤالات تحقیق..... ۳

فصل دوم: بررسی اختلاف قرائات در اختلافات نحوی

- ۱-۲- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (قومِ نوحٍ / قومِ نوح)..... ۴
- ۲-۲- بررسی اختلاف در ترجمه جمله (لَاغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيكُمْ / لَاغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيكُمْ)..... ۶
- ۳-۲- بررسی اختلاف در ترجمه جمله (وَأَمْرًا تُهَيِّمْنَ عَلَى الْأَعْيُنِ وَأَنْتُمْ بِالْأَعْيُنِ / وَأَمْرًا تُهَيِّمْنَ عَلَى الْأَعْيُنِ)..... ۷

فصل سوم: بررسی اختلاف قرائات در اسامی جمع و مفرد

- ۱-۳- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (إسراهم / أسرارهم)..... ۹
- ۲-۳- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (مواقع / موقع)..... ۱۰
- ۳-۳- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (المجالس / المجلس)..... ۱۲
- ۴-۳- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (جُدُر / جدار)..... ۱۴
- ۵-۳- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (أماناتهم / أمانتهم)..... ۱۶
- ۶-۳- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (شهاداتهم / شهادتهم)..... ۱۷
- ۷-۳- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (نُصَبٍ / نَصَبٍ)..... ۱۸
- ۸-۳- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (وُلْدَهُ / وُلْدُهُ)..... ۲۰

فصل چهارم: بررسی اختلاف قرائات در ترجمه افعال غایب و مخاطب

- ۱-۴- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (لِيُنذِرَ / لِيُنذِرَ)..... ۲۲
- ۲-۴- بررسی اختلاف در ترجمه جمله (لَا تَرَى... مَسَاكِنَهُمْ / لَا تَرَى... مَسَاكِنَهُمْ)..... ۲۴
- ۳-۴- بررسی اختلاف در ترجمه جمله (لِتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ)..... ۲۶
- ۴-۴- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (تَذَكَّرُونَ / يَذَكَّرُونَ)..... ۲۷
- ۵-۴- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (سَتَعْلَمُونَ / سَيَعْلَمُونَ)..... ۲۸
- ۶-۴- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (قُلْ / قَالَ)..... ۳۰

- ۴-۷- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (ما تَشَاءُونَ / ما يَشَاءُونَ)..... ۳۲
- ۴-۸- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (يُكذَّبُونَ / تُكذَّبُونَ)..... ۳۵
- ۴-۹- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (تُؤثِرُونَ / يُؤثِرُونَ)..... ۳۶
- فصل پنجم: بررسی اختلاف قرائات در افعال غایب و متکلم مع الغیر**
- ۵-۱- بررسی اختلاف در ترجمه افعال (نَتَقَبَّلُ / يُتَقَبَّلُ؛ نَتَجَاوَزُ / يُتَجَاوَزُ)..... ۳۹
- ۵-۲- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (يَجْمَعُ / نَجْمَعُ)..... ۴۰
- ۵-۳- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (يَسْلُكُهُ / نَسْلُكُهُ)..... ۴۲
- فصل ششم: بررسی وجوه قرائات در جملات خبری و پرسشی**
- ۶-۱- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (أَذْهَبْتُمْ / أَذْهَبْتُمْ)..... ۴۴
- ۶-۲- بررسی اختلاف در ترجمه جمله (إِنَّا لَمُعْرَمُونَ / أَيْنَا لَمُعْرَمُونَ)..... ۴۶
- ۶-۳- بررسی اختلاف در ترجمه جمله (أَنْكَانَذَا مَالٍ / أَنْكَانَذَا مَالٍ)..... ۴۷
- فصل هفتم: بررسی وجوه قرائات متفرقه**
- ۷-۱- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (اتَّبَعْتَهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ / اتَّبَعْنَا هُم ذُرِّيَّاتِهِمْ)..... ۴۹
- ۷-۲- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (تَمَارُونَهُ / تَمْرُونَهُ)..... ۵۱
- ۷-۳- بررسی اختلاف در ترجمه واژه های (الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ / الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ)..... ۵۲
- ۷-۴- بررسی اختلاف در ترجمه فعل (أَتَاكُمْ / أَتَاكُمْ)..... ۵۴
- ۷-۵- بررسی اختلاف در ترجمه واژه (ضَنِينٍ / ظَنِينٍ)..... ۵۵
- فصل هشتم: بررسی اختلافاتی که در ترجمه اثری نداشته است**
- ۸-۱- بررسی اختلاف در ترجمه کلمات (إِحْسَانًا / حَسَنًا / كَرَاهًا / كَرَاهًا)..... ۵۸
- ۸-۲- بررسی اختلاف در ترجمه (يُؤْفِقِيهِمْ / نُؤْفِقِيهِمْ)..... ۵۹
- ۸-۳- بررسی اختلاف در ترجمه (بِقَادِرٍ / يَقْدِرُ)..... ۶۰
- ۸-۴- بررسی اختلاف در ترجمه (نَبْلُوتُكُمْ / يَبْلُوتُكُمْ / نَبْلُوتُكُمْ / يَبْلُوتُكُمْ)..... ۶۱
- ۸-۵- بررسی اختلاف در ترجمه (يُدْخِلُهُ / نُدْخِلُهُ / يُعَذِّبُهُ / نُعَذِّبُهُ)..... ۶۲
- ۸-۶- بررسی اختلاف در ترجمه (نَقُولُ / يَقُولُ)..... ۶۲
- ۸-۷- بررسی اختلاف در ترجمه (أَدْبَارًا / إِدْبَارًا)..... ۶۳
- ۸-۸- بررسی اختلاف در ترجمه (سَنَفْرُغُ / سَيَفْرُغُ)..... ۶۴
- ۸-۹- بررسی اختلاف در ترجمه (يُصْعِقُونَ / يَصْعِقُونَ)..... ۶۴

۶۵.....	۸-۱۰- بررسی اختلاف در ترجمه (سَتَعْلَمُونَ / سَيَعْلَمُونَ)
۶۶.....	۸-۱۱- بررسی اختلاف در ترجمه (سَيُهْزَمُ / سَنُهْزَمُ)
۶۶.....	۸-۱۲- بررسی اختلاف در ترجمه (أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ / أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ)
۶۷.....	۸-۱۳- بررسی اختلاف در ترجمه (يُدْخِلُهُ / يُدْخِلُ)
۶۸.....	۸-۱۴- بررسی اختلاف در ترجمه (كُتِبَ / كُتِبَ)
۶۹.....	۸-۱۵- بررسی اختلاف در ترجمه (أَمِنْتُمْ / أَمِنْتُمْ)
۶۹.....	۸-۱۶- بررسی اختلاف در ترجمه (تُؤْمِنُونَ / يُؤْمِنُونَ)
۷۰.....	۸-۱۷- بررسی اختلاف در ترجمه (انْطَلَقُوا / انْطَلَقُوا)
۷۱.....	۸-۱۸- بررسی اختلاف در ترجمه (إِطْعَامٌ / أَطْعَمَ)
۷۳.....	نتیجه گیری
۷۷.....	منابع و مآخذ

قرآن کریم مرتبه ای از علم الهی و جامعترین، استوارترین و آخرین رهنمود خداوند برای دست یابی به صلاح و فساد و سعادت دوجهان است. به گونه ای که یگانه کتاب آسمانی است که از بدو نزول تاکنون سلامت و اصالت خویش را حفظ کرده است. چه قرآن که تجلی وحی الهی است دارای شئون و مراتب چهارگانه وجودیکه عبارتند از وجود کتبی، لفظی، ذهنی و علمی و در نهایت وجود عینی اجمالی است. نثر قرآن کریم که در مرتبه لفظی و کتبی است، نه تنها از هر گونه ناهنجاری و نادرستی به دور است بلکه در نظر مسلمانان جهان معجزه ای الهی، جاودانه و اثری تقلید ناپذیر است. علی رغم وجود این ویژگی های منحصر به فرد در قرآن، نمی توان وجود اختلاف (به معنای تفاوت و نه تضاد) در حد یک واژه، جمله، ترکیب چند جمله و حتی کل یک متن، را منکر شد. این اختلافات قطعاً به حوزه ترجمه قرآن و تفسیر قرآن و تفسیر و سایر حوزه ها نیز راه یافته است. وجود اختلاف در حوزه قرائت آیات قرآن، باعث پیدایش ترجمه های گوناگون و تفسیر مختلف شده است، اختلاف در حوزه قرائت به سبب طبیعت ترجمه، ملموس تر و بارزتر بوده و مترجمان را دستخوش اختلاف کرده است. وجود ترجمه های متعدد قرآن و اختلاف چشم گیر آنها در جامعه ای که گرایش به قرآن و تمایل به آشنایی با مفاهیم و معارف آن رو به افزایش است، بستر مناسب برای بحث و گفت و گو پیرامون ترجمه ها و نقد و ارزیابی آنها را بیش از پیش فراهم نموده است. یکی از عوامل ایجاد اختلاف در ترجمه های قرآن، اختلاف در قرائت کلمه یا کلماتی از آیات قرآن است. شناخت صحیح این عوامل و توجه به آن، ما را در ارائه صحیح تر ترجمه یاری می نماید، به عکس اگر در ترجمه به این عوامل و سایر عواملی که در بخش چکیده رساله به آن اشاره شد، ترجمه نشود، ترجمه ارائه شده خواننده را به اشتباه می اندازد. امید است پژوهشگران قرآنی با درک صحیح شرایط و ضوابط یک ترجمه صحیح، علاقه مندان قرآن را یاری نماید.

فصل اول:

کلیات

در این فصل به تبیین مسئله پژوهشی و اهمیت آن، کلید واژه ها، فرضیه ها و پرسشها و پیشینه تحقیق آن اشاره می شود.

۱-۱) شرح و بیان مسئله پژوهشی:

مقایسه ترجمه‌های فارسی قرآن، بیانگر ناهماهنگی و اختلاف در آنهاست که این اختلافات گاهی عمیق و گاهی جزئی است. در این ترجمه‌ها مواردی دیده می‌شود که ترجمه کلمه یا ترکیب یا جمله با قرائت مشهور قرآن که به روایت حفص از عاصم است مطابقت ندارد و گاهی ترجمه بر اساس سایر روایات و قرائات قرآنی انجام شده است. به عنوان مثال: آیه شریفه؛ «و امرأته حَمَّالَةَ الحَطَبِ» (مسد، ۱۱۱، ۴) در مورد حَمَّالَةَ الحَطَبِ دو قرائت وجود دارد. عاصم این کلمه را به صورت منصوب خوانده است، که می‌توان آن را مفعول به برای فعل اُدْمُ در نظر گرفت. بقیه قراء آن را به صورت مرفوع، خبر برای «امْرَأَتَهُ» گرفته‌اند. از رهگذر مراجعه به ترجمه‌های گوناگون معلوم می‌شود که آیتی (و زنش هیزم کش است.) (آیتی، ۱۳۷۴، ۶۰۴) و انصاریان (و [نیز] همسرش که هیزم کش است.) (انصاریان، ۱۳۸۳، ۶۰۴) این آیه را به صورت مبتدا و خبر ترجمه کرده‌اند ولی در ترجمه انصاری (و زنش [نیز به دوزخ درمی‌آید، نکوهش می‌کنم] آن هیزم‌کش را) (انصاری، ۱۳۷۶، ۶۰۴) و دهلوی (و زن او نیز در آید مراد می‌دارم بردارنده هیزم را) (دهلوی، ۱۴۱۷، ق، ۶۰۴) آن را مفعول به برای اُدْمُ یا اُغْنی در نظر گرفته‌اند. بازگشت اختلاف در ترجمه‌های فارسی قرآن به علل و عوامل متعددی است. موارد اختلاف در ترجمه‌های قرآن مجموعاً به ترتیب ذیل دسته‌بندی می‌شود: ۱- اختلاف در وجوه تفسیری ۲- اختلاف در وجوه قرائی و ادبی ۳- غفلت‌های مترجم در ترجمه. در این پژوهش به دلیل گستردگی کار، اختلاف ترجمه‌ها بر اساس وجوه قرائات که در حدود ۳۲ مورد است، در حداقل ۱۰ ترجمه فارسی که عبارتند از: ابوالفتوح رازی، میبیدی، نسفی، دهلوی، الهی قمشه‌ای، بلاغی، فولادوند، انصاری، مکارم و آیتی، بررسی می‌شود.

۱-۲) پیشینه و تاریخچه موضوع تحقیق:

در زمینه‌ی اختلاف قرائتها و ترجمه‌های قرآن تألیفاتی به وسیله‌ی نویسندگان به نگارش درآمده است، که از جمله می‌توان به آثار زیر اشاره کرد: مقالات متعددی که در سالهای اخیر چاپ شده به ذکر مواردی از مشکلات موجود و علل و عوامل اختلاف ترجمه‌ها با آیات قرآن کریم پرداخته است. به عنوان نمونه: در کتاب ترجمه‌ی مفاهیم بنیادی قرآن مجید (صفا زاده، ۱۳۸۰، ص ۱۰۵) به نقد برخی از ترجمه‌ها در بعضی از آیات پرداخته شده است. در مجله رواق اندیشه تیرماه ۱۳۸۳ شماره (پژوهشی پیرامون اختلاف قرائت، زهراسبیری) که در آن منشأ اختلاف قرائتها و تواتر و عدم تواتر آنها مورد بررسی قرار گرفته است. مجله‌ی بینات، بهار ۱۳۷۳، شماره پیاپی (مبانی ترجمه، حسین استادولی)، به تعدادی از لغزشگاههای ترجمه قرآن کریم اشاره شده است. در همان مجله، بهار و تابستان ۱۳۸۵ شماره ۴۹ و ۵۰ (مبانی ترجمه قرآن، محمد علی رضایی اصفهانی)، نویسنده به پیرامون مبانی فقهی، قرائی، تفسیری، کلامی و زبان‌شناختی ترجمه‌ی قرآن می‌پردازد. موارد دیگری که همه آنها به طور جداگانه به یک یا چند مورد از مشکلات و ناهماهنگی ترجمه‌های قرآن اشاره نموده‌اند. پایان‌نامه‌هایی که در این مورد کار شده پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، اثر پژوهشگرانی همچون خانم طائبی، اسماعیل رضایی، جلال جمشیدی، فریبا شجاعی، لیلا تیموری، که حداقل در ۱۰ ترجمه‌ی فارسی مورد بررسی قرار داده‌اند. تا کنون ۲۵ جزء آن مورد بررسی قرار گرفته شده است. و ما هم اکنون ۵ جزء آخر (از ابتداء جزء ۲۶ تا انتها جزء ۳۰) قرآن را بررسی می‌کنیم.

۱-۳) کلید واژه ها:

۱- قرآن: (Quran): قرآن مصدر است همچون غفران، رجحان و کفران. «أَقِمِ الصَّلَاةَ لِدُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ كَانِ مَشْهُوداً» (إسراء / ۷۸) در اشتقاق کلمه قرآن اختلاف نظر وجود دارد. بیشتر بر آن هستند که از ریشه «قَرَأَ» در اصل «قَرَوَ» گرفته شده است. ابن فارس می‌گوید: قاف، راء و حرف معتل اصل صحیحی است که بر جمع و اجتماع دلالت کند. قریه (روستا) از همین ریشه است به این جهت که مردم در آن گرد آیند... می‌گویند: قرآن نیز از همین ریشه است به آن جهت که احکام و قصص و جز آن را در خود گرد آورده است. (ابن فارس، ۱۴۰۴ق، ۵، ۷۹-۷۸) راغب اصفهانی در ماده «قرو» می‌گوید: «إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ» (قیامت/ ۱۸-۱۷) و به گونه اختصاص، نام کتاب آسمانی است که بر پیامبر اسلام (ص) نازل گردیده و به اصطلاح عَلم بر آن است و بدان جهت قرآن گفته شده که نتایج و ثمرات تمامی کتب آسمانی را جامع است. (راغب، ۱۴۱۲ق، ۱، ۶۶۸)

۲- ترجمه قرآن (Quran translation): متنی به فارسی (یا هر زبان دیگر) از قرآن کریم است که تک تک جملات آن برگردان آیات قرآن باشد (کریمی‌نیا، ۱۳۷۶، ۷)

۳- زبان فارسی: زبانی است که شامل سه زبان پارسی باستان، پارسی میانه (پهلوی و اشکانی) و پارسی نو (فارسی بعد از اسلام) و چون مطلقاً فارسی گویند، مراد زبان اخیر است (علی اکبر دهخدا، ۱۳۳۷، ۲۷، ۱۴۸)

۴- قرائات: «Readings»: قرائت همان تلاوت و خواندن قرآن کریم است و اصطلاحاً به گونه ای از تلاوت قرآن گفته می‌شود که دارای ویژگیهای خاصی است. بدین معنا که هرگاه تلاوت قرآن به گونه ای

باشد که از نصّ وحی الهی حکایت کند و بر حسب اجتهاد یکی از قرآء معروف - برپایه و اصول مضبوطی که در علم قرائت شرط شده - استوار باشد، قرائت قرآن تحقق یافته است. (معرفت، ۱۳۸۷، ۱۲)

۱-۴) اهداف تحقیق :

اهدافی که در این پژوهش دنبال می شود عبارت است از :

- ۱- تعیین موارد اختلاف که موجب اختلاف ترجمه شده است. که این موارد در دسته های صرفی، نحوی و بلاغی می توان جای داد.
- ۲- استفاده از این طبقه بندی در برطرف نمودن مشکلات ترجمه هایی که در آینده نوشته خواهد شد.
- ۳- ایجاد انگیزه در تدوین ترجمه ای که در آن عوامل اختلاف ریشه یابی شده و از ناهمگونی ترجمه ها کاسته شود

۱-۵) اهمیت و ارزش تحقیق

در ترجمه های فارسی قرآن، ما شاهد برخی از تغییراتی هستیم. که این اختلافات گاهی عمیق و گاهی جزئی است. یکی از موارد اختلافی موجود در ترجمه ها، رویکرد برخی از مترجمان به قرائات غیر مشهور است که با قرائت مشهور قرآن که به روایت حفص از عاصم است مطابقت ندارد و ترجمه بر اساس آن انجام نشده است. با کاویدن دقیق اختلاف این کلمه ها و ترکیبات، دقت بیشتری و راه روشنی را در برابر مترجمان گذارده می شود.

۱-۶) فرضیه ها یا سوالهای تحقیق:

- ۱) اختلاف قرائات بر اختلاف در ترجمه های فارسی اثر دارد.
- ۲) آیا اختلاف در ترجمه های قرآن که تعدد ترجمه ها را در پی دارد ضروری و گریزناپذیر است؟

فصل دوم:

بررسی اختلاف قرائات در اختلافات نحوی

در این فصل به ترتیب سور قرآن به بررسی و ارائه اختلاف قرائاتی که در حوزه اختلافات نحوی صورت پذیرفته می‌پردازیم

۲-۱) بررسی اختلاف در ترجمه واژه «قوم نوح» (ذاریات ۵۱: ۴۶)

قوم نوح / قوم نوح

وَقَوْمٌ نُّوحٍ مِّنْ قَبْلِهِمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ (۴۶)

بررسی ترجمه‌ها

موارد اختلاف در ترجمه‌های فارسی: ۱- قوم نوح را هلاک کردیم یا یاد کن قوم نوح را ۲- در داستان قوم نوح نیز عبرتی است

نمونه‌هایی از ترجمه‌های مطابق با «قوم نوح را هلاک کردیم یا یاد کن قوم نوح را»

وازیبش قوم نوح را [هلاک کردیم] که آنها گروهی عصیان‌پیش‌ه بودند. (پاینده، بی تا، ۴۴۱)

نمونه‌ای دیگر

وقوم نوح را قبل از آن [هلاک کردیم] بی شک ایشان قوم می‌نافرمان بودند. (قرشی، ۱۳۷۷، ۱۰، ۳۴۶)

در ترجمه‌های ذیل نیز مطابق با قرائت «قوم نوح»، ترجمه کرده‌اند:

(آیتی، ۱۳۷۴، ۵۲۲؛ الهی قمشه‌ای، ۱۳۸۰، ۵۲۲؛ انصاریان، ۱۳۸۳، ۵۲۲؛ برزی، ۱۳۸۲، ۵۲۲؛ بروجردی،

۱۳۶۶، ۹۴۳؛ بلاغی، ۱۳۸۶ق، ۶، ۲۲۶؛ حلبی، ۱۳۸۰، ۵۲۲؛ خسروانی، ۱۳۹۰ق، ۸، ۹۲؛

خواجوی، ۱۴۱۰ق، ۲۰۶، رضایی، ۱۳۸۳، ۵۲۲)

(۲) از میان مترجمان، تنها ارفع و موسوی همدانی به قرائت «قوم نوح» ترجمه کرده‌اند:

و در داستان قوم نوح نیز عبرتی است که در گذشت مردمی فاسق بودند. (ارفع، ۱۳۸۱، ۵۲۲)

و در قوم نوح هم که قبلاً زهم‌نام بردگان بودند آیتی است و آن مردمی فاسق بودند (موسوی همدانی، ۱۳۷۴، ۱۸، ۵۵۹)

بررسی و تحلیل اختلاف قرائت در واژه «قوم نوح»

اختلاف قرائتی که در این آیه وجود دارد به صورت ذیل است:

۱) «قَوْمِنُوحٍ» که ابوعمر و حمزه، کسائی و اعمشبه صورت مجرور خوانده اند. دلیل این قرائت این است که «قَوْمِنُوحٍ» معطوف بر آیات قبلی ۲۱ «وَفِي الْأَرْضِ...»، ۳۸ «وَفِي مِوَسَى...»، ۴۱ «وَفِي عَادٍ»، و آیه ۴۳ «وَفِي ثَمُودَ» سوره است. (ابو الفتوح رازی، ۱۴۰۸ق، ۱۸، ۱۱۲)

۲) «قَوْمِنُوحٍ» که قاریان دیگر آن را قرائت کرده اند. دلیل این قرائت، سه دیدگاه است:

۱- تقدیر فعل «أهلکنا» برای واژه «قوم نوح» است.

۲- تقدیر فعل «أذکر» برای واژه «قوم نوح» است.

۳- واژه «قوم نوح» معطوف بر ضمیر «هم» در آیه ۴۴ همین سوره یعنی «فَأَخَذْتَهُمُ الصَّاعِقَةَ...» است. (طبری، ۱۴۱۲ق، ۲۷، ۶)

نتیجه

بنابراین ترجمه «در داستان قوم نوح نیز عبرتی است» که ناظر به قرائت «قَوْمِنُوحٍ» به دلیل عطف بر آیات قبلی، به صورت مجرور است. و ترجمه «قوم نوح را هلاک کردیم یا یاد کن قوم نوح را» که ناظر به قرائت «قَوْمِنُوحٍ» است به دلیل تقدیر فعلهای «أهلکنا»، «أذکر» و یا عطف بر فعل «أَخَذْتَهُمُ» است. که در این سه مورد مذکور به نظر می رسد به دلیل قرینه لفظی «أَخَذْتَهُمُ» در آیه ۴۴ همین سوره، فعل «أَخَذْنَا» در تقدیر گرفته شود، مطلوب تر باشد.

۲-۲) بررسی اختلاف در ترجمه جمله «لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ» (طور ۵۲: ۲۳)

لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ / لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ

يَتَنَازَعُونَ فِيهَا كَأَسَا لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ (۲۳)

بررسی ترجمه ها

موارد اختلاف در ترجمه های فارسی: ۱- نهلغوی در آن استونهنگنا هکردن ۲- در آن هیچلغو و هیچگناهی نیست

۱) نمونه هایی از ترجمه های مطابق با «نهلغوی در آن استونهنگنا هکردن»

آناندر بهشتجامهای [پرازشرابطهوررا] که نهدرآن [پسازنوشیدنش، زمینه] بیهوده گویی و نه [خوردنش] گناه است، از دستیکدیگر می گیرند. (انصاریان، ۱۳۸۳، ۵۲۴)

نمونه ای دیگر

قدحشر ایدر بینشان دستبهدستی گردد، شرابی که نهمانند شرابدنیا لغوی در آن استوننهگناه (موسوی همدانی، ۱۳۷۴، ۱۹، ۱۱)

در ترجمه های ذیل نیز مطابق با قرائت «لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ»، «نه لغوی در آن استوننهگناه کردن» ترجمه شده است:

(آیتی، ۱۳۷۴، ۵۲۴؛ قرشی، ۱۳۷۷، ۱۰، ۳۷۱؛ ارفع، ۱۳۸۱، ۵۲۴؛ برزی، ۱۳۸۲، ۵۲۴؛ پاینده، بی تا، ۴۴۳؛ پورجوادی، ۱۴۱۴ق، ۵۲۳؛ حلبی، ۱۳۸۰، ۵۲۴؛ خواجوی، ۱۴۱۰ق، ۲۰۷؛ رضایی، ۱۳۸۳، ۵۲۴؛ ثقفی تهرانی، ۱۳۹۸ق، ۵، ۷۵)

۲) نمونه هایی از ترجمه های مطابق با «در آن هیچلغووهیچگناهی نیست»

در بهشتجامپراز شرابرا بهمی دهند و از هممی ستانند.

جامشرابی کهها شامیدنا نمایه هیچگونهبیهوده گوئی نیست، و هیچگونهبزه کاری از آنپانمی شود. (بلاغی، ۱۳۸۶ق، ۶، ۲۳۷)

نمونه ای دیگر

آناندر آنجامی را که در آن هیچلغووهیچگناهی نیست، از دستهمدیگر می ربایند (برزی، ۱۳۸۲، ۵۲۴)

در ترجمه های ذیل نیز مطابق با قرائت «لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ»، «در آن هیچلغووهیچگناهی نیست» ترجمه شده است:

(الهی قمشه ای، ۱۳۸۰، ۵۲۴؛ بروجردی، ۱۳۶۶، ۹۴۷؛ بلاغی، ۱۳۸۶ق، ۶، ۲۳۷)

بررسی و تحلیل اختلاف قرائت در جمله «لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ»

اختلاف قرائتی که در این آیه وجود دارد به صورت ذیل است:

۱) «لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ» که ابن کثیر و ابو عمرو آن را قرائت کرده اند. دلیل این قرائت، حرف «لا» در این آیه نفی جنس است. و اسم این حرف مبنی بر فتح و خبر آن مرفوع است. بدین خاطر در ترجمه ها به خاطر نشان دادن شمولیت نفی جنس اسم حرف «لا» از کلمه «هیچ» استفاده می کنند. این قرائت دلالت بر تبرئه می کند. (طبری، ۱۴۱۲ق، ۲۷، ۱۸)

۲) «لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ» که قاریان دیگر آن را قرائت کرده اند. دلیل این قرائت، حرف «لا» در این آیه جزء حروف شبیه به لیس در نظر گرفته شده است که اسم آن مرفوع و خبر آن منصوب است. (طوسی، بی تا، ۹، ۴۰۷)

نتیجه

بنابراین ترجمه «در آن هیچ لغو و هیچ گناهی نیست» که ناظر به قرائت «لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ» به دلیل در نظر گرفتن حرف «لا» به معنی نفی جنس که جنس «لغو» و «تأثیم» را نفی کرده و رسایی معنا بیشتر است. و ترجمه «نه لغوی در آن است و نه گناه کردن» که ناظر به قرائت «لَالْغُوفِيهَا وَلَا تَأْتِيْمٌ» است به دلیل این که حرف «لا» شبیه به لیس است، اسم آن مرفوع و خبر آن منصوب است.

۳-۲) بررسی اختلاف در ترجمه جمله «وَأَمْرًا تُهَيِّمَالَهُ الْحَطَبِ» (مسد ۱۱۱: ۴)

وَأَمْرًا تُهَيِّمَالَهُ الْحَطَبِ / وَأَمْرًا تُهَيِّمَالَهُ الْحَطَبِ

وَأَمْرًا تُهَيِّمَالَهُ الْحَطَبِ

بررسی ترجمه ها

موارد اختلاف در ترجمه های فارسی: ۱- و زنش هیزم کش است. ۲- و زنش آنیز به دوزخ درمی آید، نکوهش می کنم یا مراد می دارم [آن هیزم کش را

۱- دو نمونه از ترجمه های مطابق با (و زنش هیزم کش است)

و نیز همسرش که هیزم می آرد آشاست. (کاو یانپور، ۱۳۷۸، ۶۰۳)

نمونه دیگر

وزناو (امجمیل) هیزم کش است. (یاسری، ۱۴۱۵ق، ۶۰۴)

در ترجمه های (ارفع، ۱۳۸۱، ۶۰۳؛ اشرفی، ۱۳۸۰، ۶۰۳؛ الهی قمشه ای، ۱۳۸۰، ۶۰۳؛ انصاریان، ۱۳۸۳، ۶۰۳؛ بروجردی، ۱۳۶۶، ۱۱۲۳؛ پورجوادی، ۱۴۱۴ق، ۶۰۳؛ موسوی همدانی، ۱۳۷۴، ۲۰، ۶۶۳؛ نجفی، ۱۳۹۸ق، ۱۸، ۳۹۷؛ حلبی، ۱۳۸۰، ۶۰۳؛ خواجوی، ۱۴۱۰ق، ۲۵۰) مطابق با قرائت (وَأَمْرًا تُهَيِّمَالَهُ الْحَطَبِ) ترجمه شده است.

۲- ترجمه انصاری و دهلوی مطابق با ترجمه (و زنش آنیز به دوزخ درمی آید، نکوهش می کنم یا مراد می دارم [آن هیزم کش را) انجام شده است.

و زنش آنیز به دوزخ درمی آید، نکوهش می کنم [آن هیزم کش را. (انصاری، ۱۳۷۷، ۶۰۳)

و زناونیز در آید مراد میدارم بردارنده هیزم را. (دهلوی، ۱۴۱۷ق، ۱۳۸۱)

بررسی و تحلیل اختلاف قرائات در جمله «وَأَمْرًا تُهَيِّئُ لَهَا الْخَطْبَ»

اختلاف قرائتی که وجود دارد به صورت ذیل است:

۱- «حَمَالَةُ الْخَطْبِ» که ابن مسعود آن را به صورت مرفوع خوانده است. دلیل این قرائت این است که این کلمه به عنوان صفت برای واژه «امرأته» و یا خبر برای مبتدأ محذوف «هی» در نظر گرفته شده است. در این صورت واژه «حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ» که در آیه بعد ذکر شده، خبر دوم برای واژه «امرأته» است (ابوزرعه، ۱۴۰۲، ۲۵۵).

۲- «حَمَالَةُ الْخَطْبِ» که عاصم به صورت منصوب آن را قرائت کرده است. دلیل این قرائت، مدلول آن یعنی امّ جمیل که در مقام قدح و ذمّ او است. چرا که او به سخن چینی شهرت داشته و این قرائت در پی تخصیص این ویژگی برای او نیست بلکه تنها در مقام ذمّ بودن است. بدین خاطر فعل «أذَمُّ» و یا «أعنى» در تقدیر گرفته می شود. (مکی بن ابی طالب، ۱۴۰۱، ۲، ۳۹۰)

نتیجه

بنابراین ترجمه «و زنش هیزم کش است.» که ناظر به قرائت «حَمَالَةُ الْخَطْبِ» است به دلیل در نظر گرفتن صفت برای واژه «امرأته» و یا خبر برای مبتدأ محذوف «هی» در نظر گرفته شده است. و ترجمه «و زنش [نیز به دوزخ درمی آید، نکوهش می کنم یا مراد می دارم] آن هیزم کش را» که ناظر به قرائت «حَمَالَةُ الْخَطْبِ» است به دلیل در نظر گرفتن معنای قدح و ذم همسر ابولهب و نه تخصیص و حصر ذم به صورت منصوب قرائت شده است.

فصل سوم:

بررسی اختلاف قرائات در اسامی جمع و مفرد

در این فصل به ترتیب سور قرآن به بررسی و ارائه اختلاف قرائاتی که در ترجمه های فارسی اسامی جمع و مفرد اثر داشته، می پردازیم

۳-۱) بررسی اختلاف در ترجمه واژه «إِسْرَارِهِمْ» (محمد ۴۷: ۲۶)

إسراهم / أسرارهم

ذَلِكَبِأَنَّهُمْ قَالُوا لَلَّذِي نَكَرَ هُوَ أَمَّا نَزَّلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ مَفِي بَعْضِ الْأُمُورِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ (۲۶)

بررسی ترجمه ها:

موارد اختلاف در ترجمه های فارسی: ۱- راز گویی ۲- رازها، سرها، اسرار

(۱) نمونه هایی از ترجمه های مطابق با «راز گویی»:

اینه خاطر آناست که آنها نانبه کسانای که آنها چهره اخدا فرو فرستاد هنها خوشداشتند، گفتند:»
به زودی در برخی از کارها از شما اطاعت می کنیم. «در حالی که خدا راز گویی آنان را می داند. (رضایی، ۱۳۸۳، ۵۰۹)

نمونه ای دیگر

آینه سبب ایناست که ایشا نگفتند مر آنانرا که هنها خوشداشتند آنچه را فرو فرستاد خدا که به
زودی فرمانبریم شمارا در بعضی از امور و خدا میداند راز گفتن پنهان ایشانرا (شعرانی، ۱۳۷۴، ۴۷۲)

در ترجمه های ذیل نیز «إسرار»، «راز گویی» ترجمه شده است:

(اشرفی، ۱۳۸۰، ۵۰۹؛ خانی، ریاضی، ۱۳۷۲، ۱۳، ۲۶۴؛ فارسی، ۱۳۶۹، ۱۰۱۹؛ فولادوند، ۱۴۱۵ق، ۵۰۹؛ فیض
الاسلام، ۱۳۷۸، ۱۰۰۵؛ مجتبیوی، ۱۳۷۱، ۵۰۹؛ مشکینی، ۱۳۸۱، ۵۰۹؛ مصباح زاده، ۱۳۸۰، ۵۰۹؛
معزی، ۱۳۷۲، ۵۰۹؛ مکارم شیرازی، ۱۳۷۲، ۵۰۹)

(۲) نمونه هایی از ترجمه های مطابق با «رازها، سرها، اسرار»

اینحالتبرای آناست که آنها نانبه کسانای که هاز ناز لشدنوحی ناراحت بودند گفتند: مادربعضی امور از شما پیروی می کنیم.
که هالبتهد خداوند از اسرارشان آگاهاست. (ارفع، ۱۳۸۱، ۵۰۹)

اینه سبب آناست که آنها نانبه کسانای [چون مشرکانو کافران] که هناز لشدنوحی را خوشنداشتند، گفتند: [ما] در بعضی از امور
[که بر ضد مؤمنانست] از شما اطاعت خواهیم کرد. در حالی که خدا اسرارشان را می داند. (۲۶) (انصاریان، ۱۳۸۳،
۵۰۹)

در ترجمه های ذیل نیز «أسرار»، «اسرار» ترجمه شده است:

(بروجردی، ۱۳۶۶، ۵۰۹؛ پور جوادی، ۱۴۱۴ق، ۵۰۸؛ موسوی همدانی، ۱۳۷۴، ۱۸، ۳۵۵؛ حلبی، ۱۳۸۰، ۵۰۹؛
خسروی، ۱۳۹۰ق، ۸، ۳۱۹؛ خواجوی، ۱۴۰۰ق، ۲۰۰؛ روشن، ۱۳۸۰، ۹، ۱۶؛ ابوالفتوح رازی، ۱۴۰۸ق، ۱۷،
۳۰۸؛ طاهری، ۱۳۸۰، ۵۰۹؛ حجتی، ۱۳۸۴، ۵۰۹)

بررسی و تحلیل اختلاف قرائات در واژه «إسراهم»

در این آیه دو اختلاف قرائت وجود دارد:

۱) «إسرار» که حمزه، کسائی و عاصم آن را قرائت کرده اند. استناد این قرائت، آیه ۷۸ سوره توبه (أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّا لِلَّهِ عِلْمٌ سِرٌّ هُمْ مَوَجُّوا هُمْ أَنَّا لِلَّهِ عَلَمٌ مُّذُنِ غَيْبٍ) که واژه «سر» به صورت مفرد آمده است. (ابوزرعه، ۱۴۰۱ق، ۲۱۸)

۲) «أسرار» که قاریان دیگر، به فتح همزه «أسرار» جمع «سر» قرائت کرده اند. دلیل این قرائت، این است که بشر دارای رازهای گوناگون است که گویا در مورد گونه های سر اختلاف کرده اند که استنادشان باز به آیه ۷۸ سوره توبه (أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّا لِلَّهِ عِلْمٌ سِرٌّ هُمْ مَوَجُّوا هُمْ أَنَّا لِلَّهِ عَلَمٌ مُّذُنِ غَيْبٍ) است. (طبری، ۱۴۱۲ق، ۲۶، ۳۸)

نتیجه

بنابراین ترجمه «پنهان کاری» به دلیل حمل بر مصدر و ناظر به قرائت «إسرار» و ترجمه «رازها، سرها، اسرار» «بنابر بر حمل بر جمع و گوناگونی اسرار بشر و ناظر به قرائت «أسرار» است.

۳-۲) بررسی اختلاف در ترجمه واژه «مواقع» (واقعه ۵۶: ۷۵)

مواقع / موقع

فَلَا أَقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ

بررسی ترجمه ها

موارد اختلاف در ترجمه های فارسی: ۱- جایگاه ها ۲- جایگاه

۱) نمونه هایی از ترجمه های مطابق با «جایگاه ها»

سوگندیادمی کنبه جایگاه های ستارگان (برزی، ۱۳۸۲، ۵۳۶)

نمونه ای دیگر

وبه جایگاه های [منازل] ستارگان سوگندیادمی کنم (حلبی، ۱۳۸۰، ۵۳۶)

در ترجمه های ذیل نیز «مواقع»، «جایگاه ها» ترجمه شده است:

(اشرفی، ۱۳۸۰، ۵۳۶؛ الهی قمشه ای، ۱۳۸۰، ۵۳۶؛ بروجردی، ۱۳۶۶، ۹۷۳؛ ثقفی تهرانی، ۱۳۹۸ق، ۵، ۱۳۵؛ مصطفوی، ۱۳۸۰، ۱۶، ۸۷؛ سراج، بی تا، ۵۳۶؛ شعرانی، ۱۳۷۴، ۴۹۸؛ فولادوند، ۱۴۱۵ق، ۵۳۶؛ مصباح زاده، ۱۳۸۰، ۵۳۶؛ معزی، ۱۳۷۲، ۵۳۶)

۲) نمونه هایی از ترجمه های مطابق با «جایگاه»

پس قسم به جایگاه ستارگان (قرشی، ۱۳۷۷، ۱۰، ۵۳۶)